

O'ZBEKISTON O'QUVCHILARNI KASBGA YO'NALTIRISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI

Jo'rayeva Lobarxon Komilovna

Buxoro viloyati Shofirkon tumani 48-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o'quvchilarni kasbga yo'naltirish tizimini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari, zamonaviy yondashuvlar hamda bu jarayonda maktab, oila va psixologning o'рни yoritiladi. Shuningdek, o'quvchilarning kasbiy qiziqishlarini rivojlantirish va to'g'ri kasb tanlashiga yordam beruvchi omillar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: kasbga yo'naltirish, o'quvchilar, kasbiy qiziqish, motivatsiya, psixologik diagnostika, oila, maktab, mehnat bozori, kompetensiya, rivojlanish.

KIRISH

Bugungi kunda o'quvchilarni kasbga yo'naltirish tizimini takomillashtirish ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Jamiyat rivojlanishi, mehnat bozori talablari va zamonaviy kasblarning paydo bo'lishi o'quvchilarga to'g'ri yo'l ko'rsatishni talab etadi. Shu sababli kasbga yo'naltirish jarayoni tizimli va uzluksiz tarzda olib borilishi lozim. O'quvchilarni kasbga yo'naltirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri — bu erta bosqichdan boshlashdir. Boshlang'ich sinflardan boshlab o'quvchilarda turli kasblarga nisbatan qiziqish uyg'otish, ularni tanishtirish va umumiy tasavvur hosil qilish muhim hisoblanadi. Bu esa keyingi bosqichlarda ongli tanlov qilishga zamin yaratadi.

Yana bir muhim yo'nalish — o'quvchilarning individual xususiyatlarini aniqlashdir. Har bir o'quvchining qobiliyati, qiziqishi va moyilligi turlicha bo'ladi. Shu sababli psixologik diagnostika usullaridan foydalanib, o'quvchilarning kasbiy yo'nalishini aniqlash zarur. Bu noto'g'ri kasb tanlashning oldini oladi.

Kasbga yo'naltirish tizimini takomillashtirishda maktab psixologining roli alohida ahamiyatga ega. Psixolog o'quvchilar bilan individual va guruhli ishlash orqali ularning

qiziqishlarini o'rganadi, maslahatlar beradi va yo'naltiradi. Bu jarayon o'quvchilarda o'zini anglashni rivojlantiradi.

O'qituvchilar ham bu jarayonda faol ishtirok etishi zarur. Dars jarayonida fanlar orqali turli kasblarga oid bilimlar berish, amaliy misollar keltirish o'quvchilarda qiziqishni oshiradi. Bu esa kasb tanlashga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi.

Oilaviy muhit ham kasbga yo'naltirishda muhim omildir. Ota-onalar farzandining qiziqishlarini qo'llab-quvvatlashi, uni majburlamasdan, to'g'ri maslahat berishi lozim. Oila va maktab hamkorligi bu jarayonning samaradorligini oshiradi.

Shuningdek, o'quvchilarni real hayot bilan tanishtirish ham ustuvor yo'nalishlardan biridir. Turli kasb egalari bilan uchrashuvlar, korxonalariga ekskursiyalar tashkil etish o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi va ularni amaliy bilim bilan boyitadi.

Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Onlayn testlar, kasbiy yo'naltiruvchi platformalar o'quvchilarga o'z qiziqishlarini aniqlashda yordam beradi. Bu esa kasb tanlash jarayonini yanada qulaylashtiradi.

Kasbga yo'naltirishda mehnat bozori talablarini hisobga olish ham zarur. O'quvchilarga kelajakda talab yuqori bo'lgan kasblar haqida ma'lumot berish ularning ongli tanlov qilishiga yordam beradi.

O'quvchilarni kasbga yo'naltirish tizimini takomillashtirish ko'p tomonlama yondashuvni talab qiladi. Bu jarayonda maktab, oila, psixolog va jamiyatning hamkorligi muhim ahamiyatga ega. To'g'ri tashkil etilgan kasbga yo'naltirish tizimi o'quvchilarning kelajakda muvaffaqiyatli shaxs bo'lib shakllanishiga xizmat qiladi.

Insoniyat hayot faoliyati uchun zarur bo'lgan ehtiyojlarni qondirish davomida yangi kasblar ham paydo bo'lib bormoqda. Dunyoda 60 ming (qiyoslash uchun Rossiyada 20 ming), O'zbekistonda 6 mingdan ziyod kasblar mavjud. Shuni aytish kerakki, kasb-hunar va uning egalari azaldan xalqimiz tomonidan e'zozlanib kelingan. O'zbekistonda hozirda bilimdon, o'z kasbini yaxshi egallagan, mustaqil fikrlovchi, o'z kasbiga ijodiy yondashuvchi, yuqori malakali, madaniyatli, izlanuvchan, intiluvchan mohir ustalar, kasb egalari ko'proq talab qilinmoqda. Shunga asosan, O'zbekiston Respublikasida mutaxassis

kadrlar tayyorlash masalasi dolzarb va katta e'tibor berilayotgan masalalardan biri bo'lib turibdi.

Bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti ko'p jihatdan yosh avlodning qanday kasb egallashiga va o'z yo'lini to'g'ri tanlashiga bog'liq. Har bir inson hayotida kasb tanlash eng muhim va mas'uliyatli qarorlardan biri hisoblanadi. Chunki tanlangan kasb nafaqat moddiy farovonlik, balki insonning hayotdan qoniqishi, o'z o'rnini topishi va jamiyatga foyda keltirishida muhim rol o'ynaydi. Shu boisdan ham o'quvchilarni kasbga yo'naltirish masalasi bugungi ta'lim tizimining dolzarb yo'nalishlaridan biri sanaladi.

Kasbga yo'naltirish jarayoni bu oddiygina kasb tanlash emas, balki o'quvchining qiziqishlari, qobiliyatlari, individual xususiyatlari va hayotiy maqsadlarini aniqlashga qaratilgan murakkab pedagogik-psixologik faoliyatdir. Har bir bola o'ziga xos bo'lib, uning qiziqishlari va imkoniyatlari ham turlicha bo'ladi. Kimdir texnikaga qiziqsa, boshqasi ijodga, yana kimdir insonlar bilan ishlashga moyil bo'lishi mumkin. Agar shu xususiyatlar erta aniqlansa va to'g'ri yo'naltirilsa, bola kelajakda o'z sohasida muvaffaqiyatga erishish ehtimoli yuqori bo'ladi.

Afsuski, amaliyotda ko'pincha kasb tanlashda xatolarga yo'l qo'yiladi. Ba'zi ota-onalar farzandining qiziqishlarini hisobga olmasdan, uni o'zlari istagan kasbga yo'naltiradi. Natijada bola o'zi xohlamagan sohada o'qiydi yoki ishlaydi va bu uning ichki noroziligiga sabab bo'ladi. Bunday holatlar yoshlar orasida motivatsiyaning pasayishi, o'ziga ishonchsizlik va hatto kasbiy inqirozlarga olib kelishi mumkin. Shu sababli kasbga yo'naltirish jarayonida majburlash emas, balki tushuntirish va qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy sharoitda kasbga yo'naltirish faqat maktab bilan cheklanib qolmasligi kerak. Bu jarayonda ota-ona, pedagog, psixolog va jamiyatning boshqa institutlari ham faol ishtirok etishi lozim. Maktab psixologlari o'quvchilarning qiziqishlari va qobiliyatlarini aniqlash uchun turli diagnostik metodlardan foydalanishi, o'qituvchilar esa fanlar orqali kasblar haqida tushuncha berishi mumkin. Ota-onalar esa farzandini tinglab, unga bosim o'tkazmasdan, mustaqil qaror qabul qilishiga yordam berishi kerak.

Bugungi mehnat bozori ham tez o'zgarib bormoqda. Yangi kasblar paydo bo'lmoqda, ayrimlari esa o'z ahamiyatini yo'qotmoqda. Shuning uchun yoshlarni faqat an'anaviy kasblar bilan cheklab qo'yish to'g'ri emas. Ularni zamonaviy kasblar, texnologiyalar va innovatsion yo'nalishlar bilan tanishtirish zarur. Bu esa o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi va ularga kelajakda raqobatbardosh bo'lish imkonini beradi.

Kasbga yo'naltirishda psixologik yondashuv alohida o'rin tutadi. Har bir o'quvchining temperament turi, xarakteri va stressga chidamliligi ham kasb tanlashda muhim omil hisoblanadi. Masalan, muloqotga ochiq, faol bolalar xizmat ko'rsatish yoki pedagogika sohasida muvaffaqiyatli bo'lishi mumkin, sabr-toqatli va diqqatli o'quvchilar esa texnik yoki tahliliy kasblarga mos keladi. Shu sababli kasb tanlashda faqat qiziqish emas, balki psixologik moslik ham inobatga olinishi lozim.

Hozirgi kunda O'zbekistonda yoshlarning kasb-hunar egasi bo'lishlari uchun barcha imkoniyatlar yaratib berilgan. Yoshlar bu jamiyatning kelajagi, ularni o'zlari qiziqqankasblarni egallashi, hayotda o'z o'rinlarini topa olishlari zaruriy jarayon hisoblanadi. Kasb-hunarli bo'lish inson uchun zarur bir ehtiyoj ekanligini buyuk avlodlarimiz o'z asarlarida aytib o'tganlar.

Hozirda o'sib kelayotgan yoshlar o'z qiziqishlaridan kelib chiqib minglab kasblar ichidan o'zlari uchun qiziqarli bo'lgan kasbni tanlab olishlari va o'z hayotlarini mazmunli, yaxshi o'tkazish uchun intiladilar. Ularga bu kasblarni tanlashlarida kasb psixologiyasining o'рни va ahamiyati juda katta. Izlanuvchi yoshlar kasb-hunar va uni egallash hayotlari, kelajaklarini hal qiluvchi omil ekanligini bilib boradilar. Shulardankelib chiqib, kasb – bu inson hayoti uchun zarurbo'lgan, jamiyatdagi huquqiy me'yorlarga javob beradigan, insonning kelajagini belgilab beradigan o'ziga xos murakkab jarayon, deb belgilashimiz mumkin. Kasb – bu insonning ma'lum bir ehtiyojlarini va manfaatlarini o'zi tanlagan kasb faoliyatidagi bilimlari, layoqati, malakalariga xos xususiyatlari orqali namoyon bo'lishidir.

Har bir kasbning o'ziga xos tomonlari, insonlarni o'ziga jalb qila oladigan qirralari mavjud bo'lib, inson bu jarayonlarni kuzatib borib, shu kasbni egallashga intiladi. Bu jarayonlarda inson o'zining ruhiyati bilan shu kasbga xos bo'lgan psixologik tomonlarni

ham shakllantirib boradi. Katta bo‘lib borayotgan bolada havas hissi paydo bo‘ladi. Kasbga nisbatan olganda bolanishu kasbga qiziqishi, intilishi, mayli, xohishi, istagi va orzusi bo‘lib ko‘zga tashlanadi. Bu yo‘lda bola o‘ziga biror kasbni tilab, shu kasbni egallashga bo‘lgan intilishi sodir bo‘ladi. Agarda bola o‘z tilaklarini hafsala bilan amalga oshirmasa, harakat qilmasa, bu armon va orzu bo‘lib qoladi. Yuqorida tahlil qilgan fikrlarimiz kasb psixologiyasi bu o‘ziga xos murakkab va doimiy inson-kasb o‘rtasidagi bo‘ladigan munosabatlarni o‘rganib boruvchi jarayon ekanligini tasdiqlaydi. Kasb psixologiyasi insonni o‘z faoliyati davomida kerak bo‘lgan, uni doimo qiziqtirib kelayotgan kasb yo‘nalishlariga yo‘llab turadi. O‘sib kelayotgan yoshlarga maslahatlar berish, ularni kasbga yo‘llash, kasblar haqida bilimlar berish, malakalarini oshirishga bo‘lgan ehtiyojlarini qondirish, attestatsiyalash, o‘z kasbining ustasi bo‘lib yetishishlarida ularga yordam berish kabi ko‘plab amaliy ishlarni bajarib boradi.

XULOSA

Kasb va kasbiy psixologiya o‘zining tadqiqot sohasi bilan eng muhim amaliy ishni hayotga tatbiq etib boradi. Kasb psixologiyasi inson va kasb o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganish orqali insonni kasbga tayyorlaydi, uning imkoniyatlari va qiziqishlarini o‘rganish orqali unga ma’lum bir kasblar haqida bilimlar va o‘ziga qiziq tuyulgan kasbni egallashga yo‘l-yo‘riqlar berib boradi. Bu kabi ko‘plab misollar, ya’ni insonni kasbga o‘rgatish, kasbga xos bo‘lgan xulq-atvorlarni singdirish insoniyat tarixida ko‘plab uchraydi. O‘sib kelayotgan yosh avlod, uning kasbni egallashi masalalari katta avlodni har doim qiziqtirib kelgan va hozirda ham bu masala dolzarb masalalar qatorida turadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Jalolov A. Kasb qanday tanlanadi. – T., 2010. –62-b.
2. Mahmud Hasaniy. Odob bo‘stoni va axloq gulistoni. – T.: «Fan», 2014 y. –20-b.
3. Холйигитова, Н. (2014). Инновацион технологиялар—таълим ва тарбия жараёнларининг сифат ва самарадорлиги омили сифатида. Современное образование (Узбекистан), (1), 22-25.

4. Тураева, Д. Р. (2014). Факторы, определяющие индивидуальнопсихологические особенности личности педагогов профессионального колледжа. Современные гуманитарные исследования, (3), 118-121.
5. Akhmedova, M. T., Narmetova, Y. K., Nurmatova, I. T., & Malikova, D. U. K. (2022). Communicative Competence Formation in Future Teachers Based on an Integrated Approach.
6. Ziyonet